

ARCHEOLOGICKÝ ÚSTAV AKADEMIE VĚD ČESKÉ REPUBLIKY
V BRNĚ

PŘEHLED VÝZKUMŮ
41 (1999)

ISSN 1211-7250
ISBN 80-86023-23-0

BRNO 2000

9 9990385

150, —

PŘEHLED VÝZKUMŮ 41 (1999)

Vydává: Archeologický ústav AV ČR Brno
Královopolská 147, 612 00 Brno
E-mail: infor@iabrno.cz

Odpovědný redaktor: PhDr. Jaroslav Tejral, DrSc.

Redakce a příprava pro tisk: Mgr. Balázs Komoróczy, Ing. Petr Škrdla, Ph.D.,
PhDr. Lubomír Šebela, CSc., RNDr. Vladimír Hašek, DrSc.,
Mgr. Richard Zatloukal, Miroslav Lukáš, Alice Del Maschio,
Dana Gregorová

Na titulním listě: Orlovice, okr. Vyškov. Letecký dokumentační snímek
zaniklého hradu.

Tisk: BEKROS

Náklad: 350 ks

© 2000 by the Authors.

All rights reserved.

AÚ AV ČR Brno, Královopolská 147, 612 00

planýrky tvořené mazanícovou drtí. Následovalo zvýšení terénu jednou až dvěma vrstvami hlinitých planýrek, vše rámcově z 14. stol. Ve východní větvi výkopu se podařilo zachytit část plochy dvorku, obsahujícího hospodářské zázemí. Úroveň odpovídající podlaze domu, ovšem již bez mazanícové destrukce, byla porušena dvěma sídlištními jamami, přičemž velký výkop č. 506 byl porušen menší jámou č. 505. Nečetné keramické nálezy datují tyto aktivity nejdříve na počátek 14. století.

V západní části výkopu následovala kamenitá úprava, na kterou již nasedala severní obvodová zeď jižního sklepa, zatímco jižní zeď severního suterénu do ní byla zapuštěna. Následovala výstavba sklepů a jednorázové zvýšení terénu, rámcově koncem 16. či počátkem 17. stol. Do navážek byly zapuštěny všechny ostatní, evidentně mladší zdi jednotlivých fází novověkého domu. V hloubce 1,1 m pod dnešním terénem byla zjištěna starší úroveň podlahy domu, předcházející poslední fázi před demolici.

Kromě nálezů zlomků keramiky a zvířecích kostí si zaslouží pozornost bronzová (?) tyčinka s ouškem, možná ze skládacích vážek, datovatelná do konce 13. nebo počátku 14. stol. (k. 122, jáma 500).

Výzkum představuje nevelký, avšak závažný příspěvek k počátkům města Moravského Krumlova. Prokázala se absence osídlení přinejmenším z prvních dvou třetin 13. stol. v prostoru při městské hradbě i výrazná změna původního reliéfu povrchu v okrajové části ostrožny. Lze připomenout, že r. 1993 provedený odkryv v téže ulici o cca 100 m západněji neprokázal osídlení in situ starší než z pozdního středověku.

Rudolf Procházka, Archaia

Resumé:

Moravský Krumlov (okr. Znojmo). Palackého Gasse Nr. 81. Intravillan der Gemeinde. Mittelalter, Neuzeit (13./14.-19. Jh.). Siedlung. Rettungsgrabung.

NĚMČICE (okr. Blansko)

Polní a lesní trať „Svinovy“. Zaniklá středověká ves neznámého jména (Hostěvsko, Suchov nebo Svinovy?). Povrchový průzkum.

V Němčicích dosud živá místní tradice hovoří o pusté vsi „Svinovy“, ležící ve stejnojmenné lesní trati se starou studnou přibližně 1,0 km jihozápadně od obce (např. Hosák 1933, 18). V rámci svého soustavného průzkumu toto lidové podání potvrdil E. Černý, když v uvedené poloze skutečně roku 1981 identifikoval zaniklé středověké sídliště a v přilehlém lesním komplexu

zdokumentoval část příslušné plužiny. Na základě půhonu z roku 1460, uvádějícího na doubravickém panství dosud nelokalizované pusté vsi Suchov, Lhotku a Hostěvsko (KP IV, 329, č. 393), zतोžnil přítom objevenou osadu v trati „Svinovy“ s některou z těchto vsí (Černý 1982, 317). Poté, co byla jako Lhotka hypoteticky určena zaniklá ves u Karolína (Doležel 1993, 83), E. Černý tuto identifikaci zúžil na zbývající dvě lokality (Černý 1992, 50-52, obr. 31, 32). Z původní dispozice sídliště na němčických „Svinovech“ zachytila prvotní prospekce roku 1981 stopy tří usedlostí, situovaných na zalesněné jihozápadní straně plytkého údolí pod bočním prameništěm při okraji lesa, podle uspořádání zachovaných dílů plužiny o rozloze přibližně 75 ha uvažoval E. Černý o celkem devíti osedlých. Nečetné nálezy z areálu osady bylo možné datovat do konce 13. a počátku 14. století.

Již při informativní návštěvě lokality 18. března 1990 se však podařilo prokázat širší rozsah osídleného areálu, když zlomky především tuhové keramiky byly povrchovým sběrem získány také na zemědělsky obdělávaných pozemcích na protilehlém severovýchodním svahu svinovského údolí (dosud nepublikováno). Komplexní povrchový průzkum, provedený ve dnech 25. března a 15. dubna 1999, pak toto zjištění ověřil, upřesnil celkovou podobu zaniklé vsi a shromáždil i větší množství chronologicky citlivějšího archeologického materiálu.

Zaniklá středověká ves zatím nejistého jména v polní a lesní trati „Svinovy“ je umístěna téměř ve středu dnešního němčického katastru, v plochem náhorním terénu Ludíkovské plošiny, jednoho z geomorfologických okrsků Drahanské vrchoviny. Přibližný střed lokality je vzdálen asi 970 m jihozápadně od filiálního kostela sv. Mikuláše v Němčicích a 300 m severozápadně od němčické hájovny v trati „Pálenec“. Ves zde zaujala obě strany mělkého, k jihovýchodu se svažujícího údolí, nacházejícího se na rozhraní spodně karbonických břidlic a biotitických granodioritů Brněnského masivu, s místní vložkou devonských břidlic a vápenců, na kterých se na překryvech kyselých svahovin vyvinuly většinou hnědé půdy či v případě vápencového podloží hnědé rendziny. Na zalesněné pravé, jihozápadní polovině údolí zaznamenal již E. Černý zřetelné povrchové reliktů zástavby nejméně tří usedlostí, indikované typickými konvexními destrukčními útvary oválného půdorysu, v pásu asi 50-60 m dlouhém a 30 m širokém sledující obě strany boční drobné vodoteče, pramenící poněkud výše v obecně známé studně (Černý 1992, 50-51, obr. 31). Jednotlivé objekty jsou zde přítomny umístěny na mírném, poměrně značně zvodnělém svahu se základní orientací k jihovýchodu, v nadmořské výšce 592-596 m (na Státní mapě 1:5000

- odvozené, listu Boskovice 5-6 z roku 1996 se jedná o plochu vymezenou body, od Z a J okrajové sekční čáry vzdálenými 295 : 67, 302 : 58 a 303 : 68 mm). Naproti tomu na polích protilehlé levé, severovýchodní strany údolí byla povrchovými sběry indikována daleko rozsáhlejší osídlená plocha. Hojně nálezy keramických zlomků se vyskytovaly v pásu 200 m dlouhém a 55-65 m širokém podél okraje lesa, na mírném až středním svahu jižní orientace, 582-592 m n. m. (výše uvedený mapový list: areál vymezen body, od Z a J okrajové sekční čáry vzdálenými 313 : 71, 334 : 39, 340 : 41, 343 : 47, 335 : 62 a 328 : 71 mm). O klasickou dispozici dvou řad usedlostí po obou bocích osově údolní vodoteče tak mohlo jít pouze v horní čtvrtině či maximálně polovině lokality, kde oba zjištěné pásy osídlení dělí přibližná distance 50-60 m, i při eventuální absenci stop osídlení v zalesněném terénu jihozápadní strany zde totiž celou jižní polovinu svahu proti zjištěnému osídlení na levém břehu údolí již pokrývá středověká pluzina (srov. Černý 1992, 51, obr. 31). Výsledná, prospekci zachycená situace ovšem může vedle nerovnoměrného osazení obou stran údolí odrážet i konečný stav po redukci osídlení, kdy po prvotní fázi, souměrně zaujímající v délce cca 200 m obě strany osového potoka, byla vcs zmenšena a usedlosti se koncentrovaly na menší ploše kolem pramenišť na jihozápadě, přičemž další dosud osídlené části byly využity jako polnosti (srov. obdobný případ redukce osídlení na zaniklém Vznětíně na Lomnicku - Doležel 1996).

Archeologické nálezy ze sondáže E. Černého roku 1981, předběžně datované do konce 13. a počátku 14. století (srov. Černý 1992, 51), se zatím nepodařilo dohledat. Zhodnotit je proto možné pouze zisky z vlastních akcí v letech 1990 a 1999. Z celé jihozápadní (zalesněné) poloviny lokality byl archeologický materiál získán pouze z drobného povrchového narušení objektu č. 2 (Černý 1992, 51, obr. 31). Vedle čtyř kusů do červena vypálené hlíněné mazanice s otisky rostlinných stébel, pocházejících patrně z konstrukčních prvků nadzemního domu, jde o jediný keramický fragment (nezdobenou výdut') z ještě tuhového materiálu. Naproti tomu povrchové sběry na zemědělských pozemcích překrývajících severovýchodní část zaniklé vsi poskytly zatím celkem 143 keramických zlomků, z toho 45 okrajových a 44 z výdutí s dekorem. V kolekci rovněž zcela převažuje hrnce druhé a třetí čtvrtiny 13. století s příměsí grafitu ve hmotě a zdobená oběžnými radélkovými vzory, šroubovicí, vlnicí nebo svazky vlnice, typologicky se podařilo rozlišit hrnky, hrnce, zásobnice, miskovité kónické poklice s širokým knoflíkem a snad i džbán. Vyskytlo se také netuhové, většinou slídu či pískem ostřené zboží konce 13. a počátku 14. věku, jeho malá početnost však nasvědčuje tomu, že osídlení bylo na zkoumané ploše již na ústupu a záhy na to

zaniklo. Otázkou zůstává přítomnost několika fragmentů hrnce 14. a první poloviny 15. století na severovýchodní straně údolí (např. hrnce, zvoncovité poklice). Spíše než o nálezy ze závěrečných fází osazení vsi jde ale o sekundární intruze z blízkých Němčic, neboť jinak by osad na „Svinovech“ byla zřejmě jmenována ve výčtech vsí doubravického panství v letech 1378, 1391 a 1418 (ZDO III, č. 408; VI, č. 136; IX, č. 171). Obvyklý doplněk dominujících keramických artefaktů představovaly i na severovýchodní polovině lokality dva kusy vypálené hlíněné mazanice a zlomek železné strusky. Poněkud nejasnou zůstává funkce ve zlomku nalezené ploténky o šířce 3,5 cm z jemnozrné horniny s dvojicí hlubokých, proti sobě na bocích položených vrubů (pomůcka ke tkaní?).

Vše proto nasvědčuje tomu, že zkoumané středověké sídliště na němčických „Svinovech“ náleží do první vrstvy na Dražanské vrchovině zanikajících vsí, opouštěných během druhé poloviny 13. a na počátku 14. století ještě před konečným ustálením sídelní struktury. Tyto lokality nebyly přitom již zapisovány při majetkových převodech do zemských desek, zřízených až roku 1348, a jen náhodně jsou zmiňovány za vlastnických sporů v 15. a 16. věku. Pouze někde se pak povědomí o existenci takovýchto poustek udrželo v lidové tradici, většinou ovšem upadly zcela do zapomenutí a jejich identifikace je proto možná jedině soustavným povrchovým průzkumem regionu. Studium takovýchto sídelních organismů má ovšem zásadní význam pro obecné poznání procesu stabilizace středověkého osídlení, neboť jde o články konzervované v zárodečné, provizorní fázi (z dalších srov. např. Lhotku u Karolína či sídliště v trati „Kombut“ u Kotvrdovic - Doležel 1993, 83; Doležel-Plech 1999). Vclmi názorným příkladem může být právě ves v trati „Svinovy“, zvláště ve vztahu k sousedním Němčicím. Po zániku této osady bylo totiž celé k ní původně příslušné území připojeno k nedalekým Němčicím a západní polovinu pluziny i pusté vsi pokryl les. K Němčicím bližší východní část polností však zůstala obdělávána a svou převažující skladbou do dělených úseků se ostře odlišovala od vlastní délkové traťové pluziny němčické. Zdali uspořádání východní poloviny svinovských polností zachovalo bez větších změn původní stav počátku 14. věku nebo je výsledkem pozdější reorganizace, nelze sice bezpečně říci, první eventualitě ale nasvědčuje obdobná tvářnost západního dílu, v původním stavu dochovaného v lesním terénu a vykazujícího zčásti rovněž spíše úsekové dělení. Toto zjištění tak nabízí další otázky - teoreticky je možné, že původní úsekové uspořádání pluzin vsí doubravického panství 13. století bylo na počátku 14. věku u jiných, dále existujících osad změněno na délkové (Němčice, zaniklý Valkounov, snad i Kuničky - Černý 1992, 51, 53, obr. 32 a 33)

a v dřívějším stavu bylo zachováno pouze již na zaniklých němčických „Svinovech“. Bez další prospekce ve vlastních Němčicích však není zcela vyloučena ani jiná eventualita - vedle možné současné existence obou těsně sousedících sídel mohly být Němčice i nahrazujícím, vývojově mladším prvkem, uvážíme-li jejich formálně i kvalitativně příkře odlišnou tvářnost od sídliště na „Svinovech“.

Jiří Doležel, AÚ AV ČR Brno

Prameny a literatura:

- Černý, E. 1982: Jak byla zjišťována nebo upřesňována lokalizace jednotlivých zaniklých středověkých osad na Dražanské vrchovině, *Vlastivědný věstník moravský* XXXIV/3, 310-325.
- Černý, E. 1992: Výsledky výzkumu zaniklých středověkých osad a jejich plužin. *Historicko-geografická studie v regionu Dražanské vrchoviny*. Brno.
- Doležel, J. 1993: Lokalizace a průzkum tří zaniklých středověkých vsí v povodí Svitavy a Svatky (okr. Blansko, Brno-venkov), *Přehled výzkumů* 1991, 82-85.
- Doležel, J. 1996: Lokalizace a povrchový průzkum zaniklé středověké vsi Vznětín, k. ú. Hluboké u Kunštátu (okr. Blansko), *Přehled výzkumů* 1992, 81-83.
- Doležel, J.-Plch, J. 1999: Kotvrdovice (okr. Blansko), *Přehled výzkumů* 40 (1997-1998), 341-342.
- Hosák, L. 1933: *Dějiny Boskovska*. 2. Od počátků hnutí husitského do bitvy na Bílé hoře. *Vlastivěda Boskovska VIII*. Boskovice.
- KP: Brandl, V., Bretholz, B. (edd.), *Libri citationum et sententiarum seu Knihy pŕuhonné a nálezové I ss. Brunae 1872 ss.*
- ZDO: Chlumecský, P. R. v.-Chytil, J.-Demuth, C.-Wolfskron, A. R. v. (Hrsg.), *Die Landtafel des Markgraftumes Mähren. Olmützer Cuda*. Brünn 1856.

Resumé:

Němčice (Bez. Blansko). Feld- und Waldflur „Svinovy“. Mittelalterliche Ortswüstung unbekanntem Namens (Hostěvsko, Suchov oder Svinovy?). Oberflächenuntersuchung des Archäologischen Instituts der Akademie der Wissenschaften der Tschechischen Republik, Brno.

Die bisher lebendige örtliche Tradition situiert in die Waldrandflur „Svinovy“ ca 1 km südwestlich der Němčicer Filialkirche des Hl. Nikolaus die gleichnamige mittelalterliche Ortswüstung. Die mündliche Überlieferung wurde bei der systematischen Erforschung der

Ortswüstungen in dem Dražany-Hügelland durch E. Černý bestätigt, als er an der angegebenen Stelle tatsächlich im Jahre 1981 eine untergegangene mittelalterliche Siedlung lokalisierte und in dem anliegenden bewaldeten Terrain auch entsprechende Ackergründe dokumentierte. Die Feststellung E. Černýs wurde nachfolglich durch weitere Forschungen im März 1990 und März und April 1999 ergänzt, die neben den bisher bekannten Relikten der Ortswüstung auf der Südwestseite des Tals eine gleichzeitige Besiedlung auch auf der gegenüberliegenden nordöstlichen Seite bewiesen und eine genügende Menge chronologisch empfindlichen archäologischen Materials zusammenbrachten.

Die mittelalterliche Ortswüstung in der Flur „Svinovy“ nahm das seichte Tal der flachen Hochebene des Dražany-Hügellands in der Seehöhe von ca 582-596 m ein. Während auf dem bewaldeten rechten Talufer auf einer Fläche von ca 50-60 x 30 m im Relief Oberflächenspuren von wahrscheinlich drei Bauerngütern erhalten blieben, konnten auf dem linken, bisher bestellten Bachufer Keramikfunde in einem 200 m langen und 55-65 m breitem Streifen verzeichnet werden. Diese Feststellung spiegelt entweder die ungleichmäßige Besiedlung der beider Talseiten oder deren Reduktion in der Endphase der Besiedlung wider. Die relativ häufigen Keramikfunde (rund 140 Fragmente) datieren die Entstehung des Dorfes vor die Mitte des 13. Jahrhunderts (Horizont der graphithaltigen rädchenverzierten Töpferware) und seinen Untergang wohl noch ans Ende des 13. Jahrhunderts. Einige gefundene jüngere Fragmente aus dem 14. und 15. Jahrhundert gelangten in das Areal der Ortswüstung wohl sekundär. Das Gebiet der Ortswüstung wurde nachher dem Nachbardorf Němčice angefügt und den Westteil der Ackergründe sowie des Dorfes bedeckte der Wald. Der Ostteil der Ackergründe, der dem Nachbardorf näher lag, blieb jedoch bestellt und unterschied sich stark durch seine getrennten Abschnitte von den Längsackergründen von Němčice. Die Ortswüstung in der Flur „Svinovy“ fällt also in die verhältnismäßig zahlreiche Gruppe mittelalterlicher Siedlungen in dem Dražany-Hügelland, die noch vor dem Ende des 13. Jahrhunderts verlassen wurden. Ohne eine weitere Prospektion ist die Beziehung der Ortswüstung zu Němčice nicht ganz zuverlässig zu formulieren, neben der möglichen gleichzeitigen Existenz können Němčice die ältere Gemeinde ersetzt haben und daher jünger sein.

NEMILANY (okr. Olomouc)

„Na kopci, Kapitulní“. Středověk, novověk. Sídlíště, pohřebiště. Záchraný výzkum.

V květnu až září 1999 proběhl předstihový archeologický výzkum na trase nově budované